

Flip Jan van Oenen
Clemens Bernardt
Louk van der Post

Praktijkboek crisisinterventie

De kunst van het interveniëren in moeilijke
behandelsituaties in de spoedeisende psychiatrie en
psychotherapie

© de Tijdstroom uitgeverij, Utrecht 2007.
Omslagontwerp: Cees Brake bno, Enschede.
Basisontwerp binnenwerk: Robert Jan Hofhuis.
Illustraties: Flip Jan van Oenen.

Uitgegeven door de Tijdstroom uitgeverij BV, Postbus 775, 3500 AT Utrecht.
E-mail: info@tijdstroom.nl

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie en uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich gaarne aanbevolen.

Waar dit mogelijk was is aan auteursrechtelijke verplichtingen voldaan. Wij verzoeken eenieder die meent aanspraken te kunnen ontlenen aan in dit boek opgenomen teksten en afbeeldingen, zich in verbinding te stellen met de uitgever.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471, en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorrecht, Postbus 882, 1180 AW Amstelveen.

Voor het overnemen van gedeelten uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN 978 90 5898 118 9
NUR 895

Dankwoord

De in dit boek beschreven visie en methode zijn ontwikkeld in intensieve samenwerking en samenspraak met de collega's van het Acuut Behandelteam van Jellinek/Mentrum GGZ Amsterdam met wie wij vanaf 1984 samenwerk(t)en. Zonder hen had dit boek niet geschreven kunnen worden.

Wij willen daarom bedanken: Wim van Esch, Hans Weijns, Leonoor Hermanides, Bas Oele, Liebeth Westenberg, Petra van der Woerdt, Hanneke Houniet, Ingrid Melis, Margot van Lingen, Willy Spijkerman, Jet van der Velden, Sacha Marlissa, Peter Evers, Klaas Moll, Lilian Fronczek, Wilbert Kok, Jos van der Linden, Peter de Kwant, Kim Parker, Anita Palmen, Wijnand Mulder, Marjon Boschman, Lisette Pieters, Marcel Rietband, Harm de Meij, Lily Finders, Anne-Marie van Dam, Bob Holscher, Monique Hoogenkamp, Annemarie Schaap, Amina van Staverden, Jan Willem Krijgsman, Suzy Schippers, Marije van Hattum, Alexander Achilles, Rianne Harmelink, Ella Mutter, Melina Rakic, Saskia Soeters, Hendrik Boon en Josan op den Velde.

Ook willen wij de voorzitters van de Raad van Bestuur van Jellinek/Mentrum, in eerste instantie Diana Monissen en later Jeroen Muller, bedanken voor het in ons gestelde vertrouwen, en voor het feit dat zij ons in de gelegenheid hebben gesteld dit boek te produceren.

Daarnaast willen we enkele mensen in het bijzonder bedanken die tijdens het schrijfproces inspiratie, ideeën en verbeteringen hebben aangedragen. Jurgen Cornelis voor het meelesen en bewaken van het systeemtherapeutisch gedachtegoed, Saskia van Deursen voor haar inspirerend meedenken en leveren van vele waardevolle bijdragen, Marion Lommerse voor haar stimulerende suggesties, Inge van den Boom, Saskia van Oenen, Gijs van Oenen, Henry Kalb, Mia Euverman en Carolien van Osselen voor het fungeren als sparringpartners in het denkproces, en last but not least Ineke van Oenen die zowel inhoudelijk als redactioneel vele waardevolle ideeën en suggesties aandroeg.

Flip Jan van Oenen
Clemens Bernardt
Louk van der Post

Inhoud

Inleiding – 9

DEEL I ACHTERGRONDEN EN PRINCIPES

Hoofdstuk 1 – 13
Achtergronden

Hoofdstuk 2 – 21
Algemene principes van crisisinterventies

DEEL II INTERVENIËREN

Hoofdstuk 3 – 45
De aanmelding

Hoofdstuk 4 – 67
Vorbereiding van de interventie: driestappenmodel

Hoofdstuk 5 – 79
De interventie

DEEL III ALLIËREN: OPBOUWEN VAN DE SAMENWERKINGSRELATIE

Hoofdstuk 6 – 95
Alliëren: het opbouwen van een samenwerkingsrelatie

Hoofdstuk 7 – 121
De meest voorkomende geladen patronen bij alliëren

DEEL IV GESPREKSVOERING

Hoofdstuk 8 – 157
Attitude in het gesprek

Hoofdstuk 9 – 165
Het systeemgesprek

Hoofdstuk 10 – 183
Cotherapie

DEEL V HAPERENDE VERANDERING

Hoofdstuk 11 – 195
De effectiviteit van een crisisbehandeling vergroten en behandelimpasses doorbreken

DEEL VI CRISISBEHANDELING BIJ SPECIFIEKE STOORNISSEN

Hoofdstuk 12 – 217
Suïcidaliteit

Hoofdstuk 13 – 269
Ambulante crisisinterventie bij psychose en schizofrenie

Literatuur – 303

Personalía – 311

Register – 313

Inleiding

Dit boek is een praktijkgids voor hulpverleners in de GGZ die regelmatig geconfronteerd worden met crisissituaties in psychiatrische of psychotherapeutische behandelingen. We beschrijven hoe de hulpverlener in crisissituaties tot een optimale behandelinterventie kan komen. Het gaat hierbij om situaties waarbij de cliënt in een crisistoestand wordt aangemeld, maar ook om situaties waar de crisis ontstaat tijdens een behandeling.

De beschreven methode richt zich niet alleen op het hanteerbaar maken van de actuele crisissituatie ('blussen van de brand'), maar ook op het genereren van een nieuw behandelperspectief vanuit deze crisissituatie. De therapeut staat voor de lastige opdracht om in een hogedruksituatie een interventie te ontwerpen die niet alleen qua vorm maar ook qua inhoud maximale kans op verandering biedt. We beschrijven een theoretisch kader en een aantal praktische handvatten voor het ontwikkelen van dergelijke interventies.

De beschreven methode is door de auteurs ontwikkeld tijdens hun werk in het Acuuut Behandelteam van Mentrum GGZ Amsterdam, een team dat zich sinds 1984 toelegt op crisisinterventie en kortdurende behandeling. De doelstelling van de methode is om psychiatrische en ernstige psychosociale problematiek zo veel mogelijk in de eigen omgeving te behandelen, gebruikmakend van de hulpbronnen die de cliënt en diens natuurlijk netwerk ter beschikking staan. De beschreven aanpak beoogt een ziektegerichte benadering te combineren met een systeemgerichte benadering. We schetsen waar deze twee domeinen, het domein van de ziekteleer (psychiatrie) en het domein van de systeemtheorie, elkaar aanvullen of juist met elkaar botsen. Voor de praktische handvatten zijn componenten ontleend aan diverse stromingen zoals de systeemtherapie, de cognitieve gedragstherapie, de *solution focused therapy*, de psycho-educatie en de directieve therapie.

Vaak doen we in crisissituaties uiteindelijk geen heel andere interventies dan in reguliere psychotherapie. De kunst bij een crisis is juist om in een ongewone situatie het gewone te blijven doen. Voor we het weten worden we in de hectiek van de situatie meegesleept.

Een crisisteam is in feite een ideaal laboratorium voor het onderzoeken van de kunst van het interveniëren. In crisissituaties moet immers in korte tijd een behandelplan worden gemaakt. De uitvoering luistert vaak nauw, omdat de betrokkenen weinig 'rek' meer in zich hebben. Hierdoor krijgen de behandelaars zeer directe, zuivere feedback. Als een interventie niet aansluit, wordt de behandelaar bijvoorbeeld onmiddellijk bestookt met vragen en telefoontjes, of de cliënt keert niet terug, of suïcideert zich. In 'gewone' psychotherapie heeft de cliënt vaak nog zoveel aanpassingsvermogen dat *compliance*- en *alliance*problemen pas op langere termijn, en vaak veel indirecter, zichtbaar worden. Hoewel de beschreven methoden ontwikkeld zijn binnen de setting van een crisisdienst, zijn ze dus evenzeer geldig voor therapeuten die in andere situaties werkzaam zijn.

In dit boek staat de kunst van het interveniëren centraal. Aan deze kunst liggen vaardigheden ten grondslag zoals observatie, hypothesevorming, invoegen en timing van de onderdelen en

volgorde van de interventies. In dit boek wordt beschreven hoe deze vaardigheden optimaal benut kunnen worden en op creatieve wijze kunnen worden gecombineerd. De factoren die van invloed zijn op timing van interventies worden geanalyseerd en uitgewerkt tot praktische tips en aandachtspunten.

Een belangrijke uitdaging hierbij is om de abnormale situatie zo veel mogelijk te normaliseren in plaats van te pathologiseren. ‘Gek’ gedrag werkt ontregelend op de omgeving, en een ontregelde omgeving versterkt weer de gekte. Eerst moet dus de normale gang van zaken worden hersteld. Om dit te kunnen bereiken, streven we ernaar de problemen in de eigen context van de cliënt op te lossen en ze zo min mogelijk te ‘psychiatriseren’. Daartoe is het van belang de eigen hulpbronnen van de cliënt zo goed mogelijk te gebruiken. Om een probleem met behulp van de eigen hulpbronnen te kunnen oplossen, is het noodzakelijk aandacht te besteden aan de context van de crisis. In dit boek wordt dan ook systematisch beschreven hoe tijdens een crisis de naasten² bij kunnen dragen aan crisismanagement en verandering. We besteden veel aandacht aan de relaties en interacties: hoe ontwikkelen dan wel behouden we in moeilijk werkbare situaties de werkrelatie (het alliiëren), hoe hanteren we in een verwarrende situatie verschillende rollen – zoals de rol van beoordelend arts en van ondersteunend therapeut – en hoe zorgen we dat de interactie tussen cliënt, naasten en therapeut optimaal verloopt?

In een crisis zullen zowel cliëntstelsel als therapeut onder druk staan. Iedere interventie is daarom gericht op zowel de cliënt, de naasten als de therapeut; allen dienen bevrijd te worden van oneigenlijke druk.

Ten slotte: het boek is een praktijkboek. Het biedt een stramien voor het denken en handelen in lastige situaties en praktische handvatten in de vorm van schema’s, richtlijnen en tips. De ervaren behandelaar kan het gebruiken om zijn eigen denken en handelen te toetsen, de minder ervaren therapeut kan het gebruiken als houvast en leidraad.

Wanneer we de therapeut zien als ervaren berggids die zijn cliënten door – ook voor hem – onbekend gebied begeleidt, is dit boek een *guideline* voor de gids: een hulpmiddel om een weg te zoeken door onbekend, verraderlijk, maar bovenal fascinerend landschap.

Noot

- 1 In dit boek gebruiken wij de persoonsvorm ‘hij’ voor de cliënt. Uiteraard kan hier ook ‘zij’ gelezen worden.
- 2 Als we de term ‘naasten’ gebruiken, bedoelen we daarmee partners, familieleden, vrienden en andere directbetrokkenen. In het boek gebruiken we, omwille van het leesgemak, deze termen af en toe door elkaar heen. Waar bijvoorbeeld ‘familie’ staat worden dus ook andere naasten bedoeld. We gebruiken ook af en toe de term ‘stelsel’ of ‘cliëntstelsel’, een gangbare term in de gezinstherapie. Deze term gebruiken we om ‘de cliënt zowel als zijn naasten’ aan te duiden.